

KIFAC SARVA: Mi van a narancslé-üzlet mögött?

Az élelmiszer-előállítás és –kereskedelem milliárdos üzlet világszerte. A multinacionális cégek azonban ritkán éreznek felelősséget az iránt, hogy milyen munkakörülmények vannak a beszállítói láncuk mentén, és milyen környezeti hatása van a termelésüknek. A „Kifacsarva” című tanulmány széleskörűen bemutatja a teljes európai narancslé-beszállítói láncot a narancstermesztéstől a narancslé eladásáig. Az európai és brazil kutatás megvilágítja azokat a tényeket, amelyekről az üzletek lehetőség szerint hallgatnak: a munkások függésben tartását és kizsigerezését mind az ültetvényeken, mind pedig a gyárakban, a környezetszennyezést, amely főképp a növényvédőszeresek nagymértékű használatának köszönhető.

A tanulmány részletesen bemutatja a brazil citrus-előállítást, bemutatva az érintett szektorok fő vállalatainak legfontosabb gazdasági jellemzőit: a termesztését (termesztés és betakarítás), az előállítását (narancslé-előállítás folyamatát) és az elkészült termék marketingjét és eladását (európai kereskedelem). A tanulmány megállapításai egy minőségi kutatási módszertan alapján születtek, amely két tanulmányút keretében került kidolgozásra. Az elsőre 2013 június-júliusában került sor, amelyet a német CIR civil szervezet vezetett, míg a második 2015 júliusában zajlott a CIR és az osztrák székhelyű civil szervezet, a Global 2000 együttműködésében. Emellett a CIR 2013-ban megbízást adott a Társadalmi Kutató Intézet (Instituto Observatório Social – IOS) számára ebben a témában. Az elsődleges források mellett - személyes interjúk munkásokkal és szakszervezeti képviselőkkel – különféle másodlagos források is feldolgozásra kerültek, mint például a társaságok vagy üzemek anyagai, szakmai és kormányzati és egyetemi szervezetek dokumentumai és kereskedelmi sajtóanyagok.

ALAPVETŐ TUDNIVALÓK A NARANCSLÉRŐL

Az üzletekben kapható narancslé 1945 óta sűrítmenyből készül. A brazil piac számára ez különösen fontos, hiszen a fagyasztott narancslé-sűrítmeny világkereskedelmének több mint 80%-át Brazília adja. Az utóbbi 30 évben a narancslé termelékenysége hihetetlen mértékben megnőtt, köszönhetően részben a sűrű ültetésnek. Azért hogy a piacon jelenlévő nagyon erős versenyben talpon lehessen maradni, a gyümölcsle előállítása során valamennyi szektort a koncentráció jellemzi. Számos kis és közepes narancslé-előállító találja szembe magát 3 nemzetközi vállalattal. Míg 1970 és 1990 között még 15-20 kisebb üzem is jelen volt a piacon, a '80-as évektől kezdve a nagyobb üzemek elkezdtek kiszorítani a kisebbeket róla. Napjainkban a Sucocitrico Cutrale Ltda. (Cutrale), a Citrosuco S/A Agro (Citrosuco) és a Louis Dreyfus Commodities Agroindustrial S/A (LDC) nevű cégek tartják ellenőrzésük alatt a brazil narancslé előállítását és exportját. Ez a három vállalat tartja kezében a globális narancslé piac több mint 50%-át, és látja el alapanyaggal a palackozó üzemeket. Ennek következtében ezen három cég borzasztó nagy befolyással bír a narancstermelőkkel történő ártárgyalások során, és lehetővé

teszi számukra azt, hogy rendszeresen az előállítási árak alatti felvásárlási árakat állapítsanak meg.

A gyümölcsle-előállítók 2,6 eurót fizetnek a termelőknek egy rekesz (40,8 kg) narancsért. Ennek az alacsony árnak köszönhetően – amely gyakran alacsonyabb mint az önköltség – a föld nélküli ültetvényesek száma folyamatosan növekszik.

Ezzel párhuzamosan az európai ellátási lánc mentén is piac koncentráció zajlik. Európában 3-4 üzletlánc uralja az élelmiszerkereskedelem 80-90%-át, és ezen keresztül befolyásolja világszerte több milliányi dolgozó munkakörülményeit. Az európai üzletláncok üzletstratégiájának fontos része a saját márkás termékek árusítása. Más, piacon jelenlévő márkák helyett egyre növekvő mértékben a saját márkás termékek forgalmazására koncentrálnak. Az Európában forgalmazott narancslé 66%-a saját márkás terméként cserél gazdát.

KÖRNYEZETVÉDELMI PROBLÉMÁK A NARANCSLÉ-ELŐÁLLÍTÁS SORÁN

A jelenlévő piaci mechanizmus – amely Tisztességtelen Kereskedelmi Gyakorlatnak számít – szociális és hosszútávú környezeti problémákat okoz, és a munkások jogainak megsértését eredményezi. Mivel a cél a profitmaximalizálás, a nagy és jelentős gazdasági erővel rendelkező nemzetközi vállalatok jelentős befolyással bírnak a nemzeti szabályozásra, amely így gyakran a cégek rövidtávú üzleti érdekeit védi, míg a környezeti, egészségügyi és szociális problémák megoldásának költségeit a társadalomra hárítja. A természeti tőke folyamatos pusztítása szociális problémákba torkollik, mivel a lakosság kevésbé szerencsés részének nincs lehetősége arra, hogy ezt az elvesztett természeti erőforrást pótolja (pl. nem engedheti meg magának, hogy megvásárolja a tiszta ivóvizet). Hosszútávon azonban a természeti erőforrások pusztítása valamennyiünk jól-létére hatással lesz.

A növényvédőszer mértéktelen használata

A narancs egyike a leginkább növényvédőszer-igényes gyümölcsöknek, és így nem véletlen, hogy az exportra kerülő brazil termények közül hektáronként a legmagasabb növényvédőszer-használattal a narancs rendelkezik. 2008 óta Brazília világelső a növényvédőszer-felhasználásban. A brazil növényvédőszer-piac az elmúlt évtizedben intenzíven növekedett (190%-kal), amely majdnem duplája a világpiacon bekövetkezett növekedésnek, amely 93% volt az elmúlt 10 évben. A növényvédőszer-forgalmazás nagy üzlet Braziliában, amelyet néhány nemzetközi cég tart kézben. A Braziliában még forgalmazott növényvédőszer használata környezetvédelmi okok miatt sok más országban már nem engedélyezett.

2007 óta az elismert, növényvédőszerből eredő mérgezések száma megduplázódott, 4537 esetet regisztráltak. A növényvédőszerrel kapcsolatos balesetek száma 67%-kal nőtt ezzel párhuzamosan, és a hivatalos halálesetek száma 132-ről 206-ra növekedett. Sajnos ezek a számok sokkal magasabbak lehetnek, mert feltehetőleg nem kerül minden eset nyilvánosságra.

Az elmúlt évtized elején jelent meg Brazíliában a citrusféléket megtámadó, baktérium okozta „zöldcitrom betegség”. Ez óriási mértékű neonikotinoid rovarirtószer használatához vezetett, amely valószínűsíthetően felelős a vad- és házi méhcsaládok pusztulásáért, amelyek részt vesznek a narancs beporzásában is. Egyedül a Sao Paolói állambéli Rio Claro megyében 2008 és 2010 között 10 000 méhcsalád pusztult el.

A narancslé éghajlati hatásai – a fogyasztói magatartás hatásai

Milyen éghajlati hatásai vannak a reggelihez elfogyasztott narancslének? A válaszhoz az életciklus szemléletre van szükség, amely nem csak a termeléssel járó kibocsátásokkal számol, hanem a vásárlással és fogyasztással járókkal is. Így már világos, hogy fogyasztóként is közvetlenül hatással lehetünk a narancslé környezeti lábnyomára.

A narancslé előállításának mezőgazdasági szakasza (főleg ami a koncentrátumot illeti) rengeteg energiát igényel. Bár mivel Brazíliában elterjedt a bioüzemanyagok használata, némileg csökkent ennek az energiátípusnak a szén-dioxid-kibocsátása.

Amikor azonban kocsival végezzük el a nagybevásárlást, növeljük a Dél-Amerikából Európába szállított, üvegben értékesített narancslevek szénlábnyomát.

Ha négy különböző teljeséletciklus-elemzés eredményeit összehasonlítjuk, kiderül, hogy egy liternyi narancslére egy kg CO₂ kibocsátása jut.¹ Az eredmény hasonló a biotejéhez és más gyümölcslevekéhez.²

AZ EMBERI JOGOK MEGSÉRTÉSE A NARANCSLÉ ELŐÁLLÍTÁSA FOLYAMÁN

A narancs termesztése igen munkaigényes, hiszen a narancsot többnyire kézzel szedik. A munkások sok esetben ültetvényről ültetvényre utaznak és a szezontól függően narancsot, cukornádat vagy mást szüretelnek. Jövedelmük nagyon alacsony, és ők a szenvedő alanyai annak, hogy a gyümölcsleveket előállító multinacionális vállalatok ádáz versengésben állnak. A narancsszedés komoly fizikai megterhelést jelent, viszont rosszul fizetett. Ráadásul a dolgozók munkavállalói jogai nem garantáltak.

A brazíliai ültetvényeken hivatalosan 44 órás a munkahét és a dolgozóknak egyórás ebéridő járna. Viszont olyan sok a teendő, hogy a dolgozóknak gyakran egyáltalán nem jut idejük ebédelni és túlórára *kényszerítik* őket. A főszezonban még hétvégeken is dolgozniuk kell. Dokumentumok bizonyítják, hogy több egymás követő évben havonta csupán egy pihenőnapot kaptak.

¹ Carbon & water footprint of oranges and strawberries. A literature review. (A narancs és az eper szén- és vízlábnyoma. Szakirodalmi áttekintés) Mordini, M., Nemecek T., Gaillard G. Zürich, Agroscope Reckenholz-Tänikon ART., 2009. december, pp. 1–76. <http://www.saiplatform.org/uploads/Library/WG%20Fruit%20-%20ART%20Final%20Report.pdf>

² T. Lindenthal, T. Markut, S. Hörtenhuber, G. Rudolph, K. Hanz 2010 Klimabilanz biologischer und konventioneller Lebensmittel im Vergleich „Ökologie und Landbau“ (A hagyományos és organikus élelmiszerek előállítása éghajlati hatásainak összehasonlítása)
http://www.fibl.org/fileadmin/documents/de/oesterreich/arbeitschwerpunkte/Klima/Klimabilanz_bio_konv_Vergleich_0912.pdf

Különböző, általunk vizsgált cég dolgozóitól megtudtuk, hogy a rendelkezésükre bocsátott létrák narancsszűretre nem alkalmasak. A létrák egyforma magasak, nem úgy a narancsfák. Emiatt gyakoriak a balesetek, sérülések.

Gyakran akkor történik a permetezés, amikor a narancsszedők még dolgoznak – ami allergiát és egyéb egészségügyi panaszokat okoz. A dolgozókat nem oktatják ki, hogy miként bánjanak a mérgező anyagokkal, és nem kapnak sem egészségügyi, sem munkavédelmi oktatást.

A munkaadók elhallgatják azokat a veszélyeket, amelyek a dolgozókra munka közben leselkednek, és nem készítik fel őket a védekezésre. A védőruha, ha van egyáltalán, nem megfelelő minőségű.

A buszok és nyitott teherautók, amelyekkel a dolgozókat az ültetvényekre viszik, szörnyű állapotban vannak, és sok közülük még rendszámmal sem rendelkezik. A dolgozókat általában a munkaszervezők járművein szállítják, így balesetnél csak ő ellenük tehető panasz, de a nagyvállalatok: Cutrale, Citrosuco és az LDC jogilag el sem marasztalhatók.

Vizsgálódásaink során úgy találtuk, hogy különösen a nők munkakörülményei ínségesek. Szakszervezeti forrásokból tudjuk, hogy léfeldolgozó üzemekben a férfiaknak általában határozatlan idejű a munkaszerződése, míg a nőké általában határozott idejű.³ Az LDC-nél és a Cutralenél működő szakszervezetektől tudjuk, hogy gyakori a várandós és kisgyermekes anyák elbocsátása.⁴ A nők nem csak gazdasági hátrányokat és megkülönböztetést szenvednek el: feszült hangulatú munkahelyeken, sanyarú fizikai körülmények között kell dolgozniuk és gyakran válnak szexuális zaklatás áldozataivá.

Mind az ültetvényeken, mind az üzemekben a vezetők ellenségesen viszonyulnak a szakszervezetekhez. A szakszervezetekkel kapcsolatot tartó dolgozókat gyakran fenyegeti elbocsátás.

MIT KELLENE TENNIÜK KISKERESKEDŐI HÁLÓZATOKNAK?

Az európai szupermarket-hálózatok vállaljanak nagyobb felelősséget azokért a termékekért, amelyeket értékesítenek. Különösen érvényes ez a saját márkás termékeikre. Utóbbiak az európai boltokban eladott narancslevek 66 százalékát teszik ki. A kiskereskedői hálózatoknak, többek között, a következő lépéseket kellene megtenniük:

– Vegyenek részt beszállító vállalataik tevékenységének átlátható értékelésében. Vizsgálják meg e tevékenységek környezeti hatását. E vizsgálatok során vegyék figyelembe a helyi körülményeket és adottságokat. A beszállítóikkal együttműködve dolgozzanak ki határidős célokat is tartalmazó terveket az okozott károk enyhítésére.

– A terepen működő szakszervezetekkel, a helyi alkalmazottakkal és más érdekelt felekkel szoros együttműködésben dolgozzanak ki hatékony megfigyelő rendszert. Az említett szervezetek vehessenek részt a döntéshozatali folyamatokban, még a legmagasabb szinteken is. Legyen hatékony fóruma a panaszok elbírálásának, és a panaszokat vizsgálják ki független szakértők.

³ Az információ a következő brazil helységekből származik: Piratininga, Duartina és Mogi Mirim.

⁴ Az információ Mogi Mirimből származik.

- A szakszervezetekkel, a helyi alkalmazottakkal és más érdekelt felekkel együttműködve határozzák meg a megélhetést legalább minimális szinten biztosító béreket Brazília São Paulo szövetségi államában.
- Kerüljön nyilvánosságra az összes brazíliai beszállítót tartalmazó lista.
- Tegyenek lépéseket annak érdekében, hogy az ellátási lánc egészében becsüljék meg és bátorítsák a szakszervezetek tevékenységét.
- Intézkedjenek, hogy a teljes ellátási láncban szűnjön meg az asszonyok és lányok rossz bánásmódja és hátrányos megkülönböztetése (konkrétan: a diszkrimináció munkaerő-felvételnél, a két nem között megkülönböztetés a bérszínvonalban, a nők hátrányos megkülönböztetése annak eldöntésekor, hogy ki részesülhet továbbképzésben vagy előléptetésben; szűnjön meg a szexuális zaklatás stb.)
- Követeljék meg alvállalkozóiktól, hogy termelőegységeikben tartsák tiszteletben a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet és az ENSZ által meghatározott alapvető munkavállalói jogokat.

2015 European Year for Development

E dokumentum az Európai Unió pénzügyi támogatásával készült. Tartalmáért kizárólag a Christliche Initiative Romero e.V. és a Global 2000 felel és az semmilyen körülmények között nem tekinthető az Európai Unió hivatalos álláspontjának.